

مرمت

www.ketab.ir

مؤلف: دکتر رضا ترکی

سرشناسه: ترک، رضا، ۱۳۵۷.

عنوان و نام پدیدآور: مرمت / رضا ترک.

مشخصات نشر: خرم آباد: اردیبهشت جانان، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۱۷۳ ص؛ ۱۴×۵/۲۱؛ ۵/۱۴ س.م.

شابک: ۳-۵۹-۷۸۲۲-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیا

• موضوع: آثار تاریخی -- نگهداری و مرمت

موضوع: Antiquities-- Collection and preservation

رده بندی کتبی: ۱۳۹۷ ت ۴۴ م ۴ / ۱۳۵ CC

رده بندی دیو: ۶۳ / ۶۹

شماره کتابشناختی: ۵۲۵۱۰۰

مرمت / مؤلف: دکتر رضا ترک

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

مدیر فنی: الهام رضایی

امور رایانه: زینب بهنام

طراحی جلد: ستار ساکی

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

ISBN: ۹۷۸-۶۰۰-۷۸۲۲-۵۹-۳

نشانی انتشارات: خرم آباد- خیابان انقلاب- ابتدای خیابان ناصر خسرو- کدپستی:

۶۸۱۶۹۳۶۴۴۷- تلفکس ۲۳۲۳۵۵۳۴-۰۶۶ همراه: ۰۹۱۶۸۵۰۷۶۵۲

E-mail: ordibeheshtjanan@yahoo.com

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷	مقدمه
۱۰	مفهوم دقیق واژه معماری
۱۱	مقدمه‌ای بر حفاظت معمارانه
۱۵	عوامل تخریب و پوسیدگی
۱۷	عوامل طبیعی تخریب
۱۸	عوامل انسانی
۱۹	حفاظت چیست؟
۲۱	ارزش‌ها در حفاظت
۲۳	اصول اخلاقی حفاظت
۳۱	نگهداری
۳۲	جلوگیری از زوال
۳۴	تحکیم یا استحکام بخشی
۳۵	مرمت
۳۸	تعاریف مرمت
۴۳	آناستیلوز یک روش برای معرفی آثار تاریخی
۴۵	بازسازی به عنوان یک شکل از معرفی و احیا
۴۷	بازسازی
۴۸	تجدید ساختار
۴۹	نقل و انتقال
۵۰	احیا
۵۲	طرح حفاظتی از اماکن میراث فرهنگی
۵۲	مقدمه
۵۹	یادآوری
۶۰	ارزش میراثی مکان
۶۲	اقدامات ضروری و مراحل
۷۲	احیای بناهای تاریخی

۷۷	اجتناب از آفت طراحی
۷۸	معمار حفاظت کننده و تیم همکاران او
۷۹	حفاظت گران معمارانه
۸۰	نقش مهارت‌ها در حفاظت
۸۱	ساخت خوب
۸۳	شرایط بازرسی بناهای تاریخی
۸۵	بخش دوم: حفاظت از آغاز تا میانه سده‌ی هفدهم میلادی
۸۹	عوامل شکل‌گیری حفاظت و مرمت امروز
۹۱	علم تاریخ
۹۶	توسعه‌ی علم تاریخ هنر و باستان‌شناسی
۹۷	مکاب‌خردگرایی و رمانتیسزم
۱۰۴	توسعه‌ی اهمیت بافت فرهنگی
۱۰۹	باستان‌شناسی
۱۱۰	ریشه تاریخی
۱۱۱	زمین‌شناسی
۱۱۲	فلسفه تاریخ
۱۱۴	توجه به هویت فرهنگی
۱۲۲	عوامل اصلی حفاظت مبتنی بر اصالت
۱۳۹	حفاظت و توسعه: دو رویکرد مکمل یا متضاد
۱۳۹	حفاظت و توسعه در نیمه اول قرن بیستم
۱۴۴	دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ میلادی
۱۵۲	دهه‌ی ۱۹۸۰
۱۵۸	به سوی رویکردی منسجم از آغاز دهه‌ی ۱۹۹۰
۱۶۸	نتیجه‌گیری
۱۷۱	منابع

مقدمه

نخستین نام را انیم یک فرآیند علمی، شناخت و به دست آوردن عوامل مؤثر بر فرآیند است. معمولاً برای حفاظت و مرمت هر اثر، باید عواملی مانند: خلاقیت و کیفیت، صرح، فن ساخت، قدمت، بهره‌وری، مدیریت نگهداشت، چگونگی ادغام دوباره اثر در محیط یا وضعیت اثر در رابطه با بستر محیطی را در نظر گرفت. دستیابی به این عوامل، نتیجه‌ی چهار قرن بحث و تحقیق تاریخی، هنری و فلسفی بوده است و تحول علمی مربوط به هم بستگی داشته است:

- ۱- دگرگونی در گذر زمان، اندیشه و هویت تاریخی.
 - ۲- اصالت و خصوصیات که یک اثر را در گذر زمان و بقا و هنر، «معتبر» و «منحصر به فرد» کرده است.
- شناخت و بررسی زمان و فلسفه‌ی تاریخ، بستری را فراهم می‌سازد که می‌تواند مبانی حفاظت و نیز جایگاه اصالت را در حفاظت ابنیه و هنرها شفاف‌تر نماید. بستر تاریخی از دو جهت اهمیت دارد:

نخست آن که تاریخ یا گذر زمان، به صورت گاه شمارانه و کمی، اصلی ترین عامل فرسایش و در نهایت حفاظت بوده. دوم این که تفکر و بنیان فلسفه‌ی تاریخ که در دنیای جدید توسط دکارت، ریگل، ویکو و هگل تدوین شده است، مهم ترین مبانی نظری بوده که بر نحوه‌ی اندیشیدن و دگرگون شدن مفهوم حفاظت آثار هنری نیز تأثیر گذاشته است.

۱- معانی لغوی حفاظت (Conservation) و مرمت (Restoration):

در لحاظ لغوی، اصطلاحات مرمت و حفاظت به مراقبت (Maintenance)، و نگهداری آثار و امکاناتی دلالت می‌کند که انسان در زمان‌های گذشته خلق یا تولید نمود و اکنون به دست ما رسیده است. در این معنا، حفاظت مفهومی فراگیر و دربرگیرنده‌ی تمامی تلاش‌هایی است که می‌تواند حضور و ارتباط را با آثار باقی مانده از گذشته متجلی نماید. این تلاش‌ها، فرآیندهایی همچون پیشگیری از فرسایش و مراقبت، اکساز (Cleaning)، تثبیت (Stabilization)، تقویت یا استحکام بخشی (Consolidation) - (Reinforcement)، تعمیر (Repair) و مرمت را در بر می‌گیرد. اصطلاحات مرمت و حفاظت بسته به کشورها، فرهنگ‌ها و ارزش‌ها می‌تواند ممکن است به جای هم به کار برده شوند.

معنای واژه‌ی حفاظت (Conservation) در آکسفورد چنین آمده است: ایمن نگه داشتن، محافظت از آسیب و زوال، نگهداری با دقت و معمولاً در وضعیت کنونی از شر نابودی و فرسودگی.

تعریف واژه مرمت (Restoration) در آکسفورد چنین می‌باشد: اعاده، برگرداندن و جبران هر آنچه که پیش از این برداشته شده یا از دست رفته است.

برای نمونه در انگلستان واژه‌ی حفاظت کاربرد بیشتری دارد. اما در بعضی کشورها حتی اقدامات تعمیری نیز به جای مرمت به کار برده می‌شوند. اما در مفهوم کار، مرمت قسمت عمده‌ای از فرآیند حفاظت است. در فرآیند مرمت، هدف آن است که مفاهیم و ارزش‌های گذشته و از دست رفته در اثر گذر زمان و مداومت تا حد امکان به اثر بازگردانده شود. مفهوم مرمت را چه به صورت بخش اساسی در مفهوم فراگیر حفاظت و چه دربرگیرنده تمام مفاهیم حفاظت به حساب آوریم، به هر حال تلاش و هدف اصلی آن نگهداری، گزند کردن روند فرسایش یا طولانی کردن عمر و آشکارسازی ارزش‌های تاریخی و زیبایی شناسی آثاری است که از انسان‌ها و تمدن‌ها باقی مانده است.

در ازبکستان (سمرقند و بخارا)، از واژه‌ی تعمیر برای اقدامات مرمتی به دلیل درک بهتر، بیشتر استفاده می‌شود و یا در ایران هنوز استادکاران قدیمی واژه‌ی تعمیر؛ یعنی طولانی کردن عمر را بهتر درک می‌کنند تا واژه‌ی مرمت که به تبعیت از قطعنامه‌ها و منشورهای بین‌المللی، بعداً وارد کشور شده است.

حفاظت در معنای فلسفی، به معنای نگه داشتن و حفظ حقیقت بودن اثر و جلوگیری از نابودی آن است. هر ساختن و آفرینشی، خود نوعی حفاظت است و حفاظت، شناخت خود اصلی یا حقیقت و رمز اثر در ورای ظاهر اثر است. حفاظت پیش از آن که فقط کنشی برای نگهداری اثر باشد، مقوله‌ای فرهنگی و شناختی است، یعنی برای حفظ یک اثر باید اصل آن را فهمید. حفاظت اثر هنری به معنای درک دوباره‌ی حقیقت آن در دنیای جدید و نسبت‌های متحول شده است. هنر خود کشف حقیقت است، اما اصالت مرمت درک دوباره‌ی همان کشف است که در این کشف دوباره، خالصیت رویایی نیز وجود دارد.

مفهوم دقیق واژه‌ی معماری

ریشه معماری در واژه‌ی یونانی (archi-ecture) به معنای ساختن خاص دارد، ساختنی که هدایت شده و با آرخی (arkhe) از فعل آرخین (arkhin) به معنای هدایت کردن و دار کردن است.

ساختن دو معنا دارد، یکی به معنای برپا داشتن سبزه و دیگری به معنای «سکونت کردن» و «حفاظت کردن». بنابراین معماری - یا ساختن با آرخی - به معنای برپا داشتن همراه با حفاظت و آسیب نرسانندگی است. از این رو، اثر هنری مرمت شده، خود دوبار حقیقت کشف شده را دربردارد. حفاظت و مرمت آثار هنری به جای مانده از آدمی، دنباله‌ی شناخت و انکشاف حقیقت آن اثر و نگهداری از حقیقت آن، با توجه به شرایط فکری

کنونی و نیز یافتن و ساختن جایگاهی برای هنر یا معرفت به جای مانده از آن است.

با این تفسیر، تمام فعالیت‌ها برای شناخت هنرهای گذشتگان، حفاظت شمرده می‌شود و میراث‌ها یا ثروت‌های فرهنگی به عنوان منابع معرفت، مطرح شد. و ماده، زمان اشیاء و آثار، به عنوان عوامل اصلی برای درک اثر به حساب می‌آیند.

مقدمه‌ای بر مباحث معماریانه

به راستی میراث فرهنگی چیست؟ به اختصار می‌توان گفت، مکان ارزشمندی که باعث شگفتی ما شده و ما را دعوت کند تا نسبت به مردم و فرهنگی که آن را تولید کرده بیشتر بدانیم. این میراث دارای ارزش‌های معماری، زیبایی‌شناسانه، تاریخی، اسنادی، باستان‌شناسی، اقتصادی، اجتماعی و سمبلیک است، اما اولین برخورد هر باره اساسی است، برای آن که سمبلی از هویت فرهنگی و استمرار مردم است، برای همین شامل قسمتی از میراث فرهنگی می‌شود. اگرچه این مکان در مرحله با مخاطرات مختلف بهره‌برداری نجات یافته باشد، اما ممکن است این منبع معنایی روزی مورد تخریب واقع شود.

از آفرینش معنایی که انسان به یک محیط می‌بخشد و طول زندگانی آن تا به امروز، یک مکان دارای پیام‌های هنری و انسانی است که با

مطالعه آن مشخص خواهد شد. ممکن است آمیخته‌ای از عقاید و فرهنگ‌ها در حیطه عملکرد یک بنای تاریخی قرار گیرد و در آن تجسم یابد.

مطالعه چنین بنایی می‌بایستی دربرگیرنده مطالعه در مورد شخصی باشد که بنا به سفارش او ساخته شده، به علاوه اهدافی که متجرب به اجرای پروژه مزبور گردیده است و همچنین ارزیابی موفقیت اجرای آن. مطالعه باید از جنبه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی دوره‌ای که ساختمان در آن ساخته شده را مورد بحث قرار دهد و باید رشته حوادث زمانی که در طول زندگی بنا را به دست دهد. نام و شخصیت‌های آفریننده واقعی آن باید ثبت گردد، اگر شناخت شده باشند، و اصول زیبایی شناسانه و مفاهیم ترکیب یافته و مناسب مربوطه بنا باید مورد تحلیل قرار گیرد.

وضعیت سازه و مصالح آن نیز باید مورد مطالعه قرار گیرند، فازهای مختلف ساختمان سازی ترکیب بنا، مداخلات بعدی، هرگونه نشانه‌های داخلی و خارجی و زمینه محیطی دربرگیرنده بنا همگی به قضیه مربوط هستند. اگر در یک منطقه تاریخی با ثبات است، بررسی باستان‌شناسی یا حفاری ممکن است لازم باشد، در چنین شرایطی در طرح برنامه‌ریزی حفاظتی باید زمان کافی برای اینگونه فعالیت‌ها در نظر گرفت.

فرهیختگان در مقابل پدیده‌های ارزشمند باقی مانده از گذشته باید احساس مسئولیت کرده و خود را در برابر این آثار هنری که از آنها به عنوان یادگار به دست رسیده است، مسئول بدانند. فرم و شکل خاص

اثر هنری به همراه معنی و مفهوم آن به عنوان میراث فرهنگی و تاریخی یک ملت معرفی می‌گردد و حق دخالت انسان امروزی در آثار هنری و تاریخی که به دوران‌های گذشته، حال و آینده تعلق دارد، تنها در این حد است که باعث رشد و ارتقاء فکری و فرهنگی ایشان گردد. از همین رو است که اقدام به جمع‌آوری اطلاعات و در اختیار گرفتن این آثار به شکلی صحیح لازم می‌نماید تا بتواند در زنده نگه داشتن و دفاع از آثار میراث فرهنگی و تاریخی مفید و مؤثر واقع شود. لذا برای حفظ این آثار شناسایی و معنی آنها به دلیل زیر لازم و ضروری است:

۱- شناسایی دقیق و خوب، و به آن طریق علاقه و احترام ما نسبت به اثری برانگیخته می‌شود.

۲- شناسایی حقیقی از میراث فرهنگی کاربرد صحیح آن را معرفی می‌کند.

۳- شناخت صحیح آثار هنری به مردم امروزی تلقین دارد و به همه مردم جهان تعلق دارد.

این مسئولیت از طرف گذشتگان به عهده ما گذاشته شده و ما همین نسبت برای آیندگان نیز ایجاد مسئولیت در زمینه حفظ و دفاع و نگهداری لازم را در شرایط عالی خواهد نمود.

در واقع آثار هنری و شهرهای قدیمی میراث دوران گذشته است و باید شاهد ادامه روح و زندگی و علائق و محیط زیست گذشتگان و

تاریخ ایشان در این آثار باشیم، که خود نیز در حال حاضر در آن زندگی می‌کنیم و باید بدانیم که آثار هنری در درجه اول به سازندگان آنها تعلق دارد و سپس به ما و آیندگان و به قول راسکین: «مردگان مالک حقوق قانونی ساخته خود هستند و ما قانوناً نمی‌توانیم زحمات آنها را از این ببریم. هر چه را که خود ساخته‌ایم، آزادیم هر گونه دخل و تصرفی در آن انجام دهیم. اینها نتیجه زحمات بسیار و صرف هزینه گذشتگان است و قایل اجازه از بین بردن آنها را پس از مرگ صاحبانشان به ما نمی‌دند»^۱ باید به تمامی نسل‌های آینده انتقال داده شود.

این جمعیت راسکین متعلق به یک قرن پیش است. در آن زمان شاید غیر از شاگردانش کسی به بوم گفتارهای او را درک نمی‌کرد، ولی امروز حاصل اندیشه‌های وی، همان اثری که خود پیش‌بینی می‌کرد، به صورت مدون درآمده است.

مرکز تاریخی شهرها جایی است که روح انسان‌ها می‌تواند رد پای مردمی که در آنجا زندگی می‌کردند، پیدا کنند. با تمام تأمل چگونه دیدن این آثار و احساس مسئولیتی که در ما ایجاد خواهد کرد، ساخت وسیع ارزش‌های آنها، ما را وادار به حفاظت و نگهداری و درست این آثار خواهد کرد.

اجازه دخالتی در آثار گذشتگان به دلیل موفقیت در نگهداری آنها است. زیرا به مرور زمان دوام این آثار از بین رفته، و باید تا اندازه‌ای و

البته به شکلی صحیح اجازه دخالت در این آثار داده شود تا با استفاده از امکانات موجود برای حفاظت از این آثار برنامه‌ریزی کرد، و از قوانین متناسب با احتیاجات زمان استفاده کرد. آثار هنری در شرایطی به دست ما می‌رسد که در گذشته دخالت‌های زیادی در آنها صورت گرفته و یا به خود کلی از ابتدای ساخت اثر، سازنده رضایت کاملی از کار خود نداشته است.

با احترام به منشورهای بین‌المللی حفاظت و مرمت بناها و بافت‌های تاریخی (ونیز ۱۹۶۶) و طعنامه‌ی گردهمایی سراسری دبیرخانه بین‌المللی بناها و بافت‌های تاریخی (مورکو ۱۹۷۸) و همچنین بررسی‌های به عمل آمده بر روی قوانین حفاظتی - بکر آشوبما به ویژه منشور ایکوموس استرالیا (۱۹۷۹). راهنمای زیر جهت حفاظت اماکن با ارزش میراثی پیشنهاد می‌گردد.

عوامل تخریب و پوسیدگی

رایج‌ترین و مهم‌ترین تخریب کالبد اماکن ارزشمند میراث فرهنگی در پی دخالت انسان و به علل گوناگون آب و هوایی و تأثیرات شرایط محیطی / گیاهی، زیستی، شیمیایی و حشرات تشکیل می‌دهد، که امروزه بیشترین خرابی‌ها در پی تأثیرگذاری عملکردهای سازه ناشی از جاذبه باعث می‌شود، و تنها تعداد کمی از آثار و سازه‌هایی که در گذشته

برپا شده‌اند از خرابی‌ها در طول زمان جان سالم به در برده‌اند، و آنهایی که باقی مانده‌اند میراث فرهنگی ما را تشکیل می‌دهند.

در پی حملات طبیعی و عوامل انسانی به روی ضعف ذاتی مصالح تشکیل دهنده اثر اموال فرهنگی و ساختمان رو به زوال رفته و در نهایت خراب شده‌اند. یک جنبه از این پدیده توسط معمار و تاریخ نگار رومی، ویتروزیوس، در اوایل سال ۲۵ قبل از میلاد توصیف شده است، وقتی که مخازنات مربوط به مصالح بنا را مورد ملاحظه قرار می‌دهد:

من از آن می‌ترسم که کاش آن استحکامات اختراع نشده بود، چون هر چند هم که با صبره باشد، نه ای سرعت بخشیدن به تأسیس بنا و افزایش فضاهایی هستند که وسعت آنها یک بدبختی عمومی است، چرا که آنها مشعل‌هایی آماده برای انزجار هستند. بنابراین به نظر می‌رسد بهتر است هزینه زیادی به صورت بهای آجرهای سوخته از بین برود تا این که در خطر مشکلات ناشی از استحکامات قرار بگیرد. اینها به واسطه قرارگیری تیرهای راست و قطعات قطع کننده در اندوده می‌شوند موجب ترک‌هایی می‌شوند. در زمانی که اندود گچی به کار رفته، رطوبت از آنها بالا رفته و متورم می‌گردند، سپس زمانی که خشک می‌شوند منقبض شده و بنابراین جمع می‌گردند و جسم اندود را می‌شکنند.

در نتیجه وقتی که موارد زوال و خسارت یک بنای تاریخی را تحلیل می‌نماییم، سئوالات زیر را باید مورد بحث قرار دهیم:

- ۱- ضعف و قوت ذاتی در طراحی سازه‌ای و مصالح تشکیل دهنده اثر چه هستند؟
- ۲- عوامل طبیعی خرابی در مصالح تشکیل دهنده چیست؟ عمل آنها چگونه تسریع می‌شود؟
- ۳- عوامل خرابی انسانی ممکن که بر مصالح تشکیل دهنده با سازه تأثیر می‌گذارد چیست؟

عوامل طبیعی خرابی

مخرب‌ترین نیروهای طبیعی به صورت بلایای طبیعی طبقه‌بندی شده‌اند که شامل زلزله، فوران آتشفشان، گردباد (تندباد)، سیل، رانش خاک، آتش‌سوزی ناشی از رعد و مانند آن می‌باشد. سراسر تاریخ بشری شاهد تأثیرات مخرب به روی اموال فرهنگی بوده است. یک نمونه اولیه: سری زلزله‌های تلخی است که فریولی ایتالیا را در ۱۷۶۱ ویران کرد، و از آثار فرهنگی در شعاع ۳۰ کیلومتری (۱۹ مایلی) از مرکز زلزله پاک کرد. ارگان رسیدگی به بلایای طبیعی سازمان ملل متحد، ابتلا به بلایای اتفاق افتاده را نگهداری می‌کند.

بعد از بلایای طبیعی، موارد دیگر با تأثیر کمتری گزارش می‌شود، فرسایش طبیعی در طول عمر آثار فرهنگی است، تمام این موارد در یک سرفصل عمومی به نام «اقلیم» قرار می‌گیرند. اقلیم نتیجه عوامل زیادی

است، مانند تابش (به خصوص امواج کوتاه تابش)، دما، رطوبت که در فرم‌های مختلفی مانند مه، ابر، باران، یخ، برف و آب‌های زیرزمینی، تابش خورشید عمل می‌کند. این اجزا با هم محیط اقلیم‌های گوناگون زمینی را می‌سازند و به نوبت، توسط شرایط محلی مثل کوه‌ها، دره‌ها در ارتفاعات به دم پیوسته، نزدیک به بدنه آب با شهرها، که اختلاف از میکرو اقلیم‌ها تا ماکرو اقلیم‌های فوق خلق می‌شود، تغییر می‌کنند.

به طور عمومی، اطلاعات اقلیمی ثبت شده به صورت میانگین واقعاً با اطلاعات اقلیمی که توسط معمار مرمت‌گر مورد نیاز است مطابقت نمی‌کند، او سال‌ها منتظر، درجه مخاطراتی است که بنا باید در مقابل آن در یک دوره زمان، طولانی مقاومت می‌کرده، چه بسا اگر سئوال‌ات به طور صحیح شکل بگیرد، آب‌هایی که مربوط به منطقه به خصوص بنا است توسط یک متخصص اقلیم‌شناس عملی می‌تواند تهیه گردد.

عوامل انسانی

خرابی به وجود آمده توسط انسان احتیاج به ارزیابی دقیق دارد، چرا که به طور عموم با فرآورده‌های صنعتی که ثروت به دست آورده است و قادر به تأثیرگذاری در اقلیم‌های حفاظتی ساخته شده است. این مسائل بسیار جدی است و فقط با دوراندیشی و همکاری بین‌المللی کاهش خواهد یافت. غفلت و جهل شاید اصلی‌ترین مورد تخریب توسط انسان